

TVANG I PSYKIATRIEN

– om psykiatriske patienters rettigheder ved tvangsanvendelse

I denne vejledning kan du læse om de regler, der gælder for patienter, der mod deres vilje indlægges eller tilbageholdes på en psykiatrisk afdeling eller udsættes for tvang under indlæggelsen.

Vejledningen giver et overblik over reglerne for anvendelse af tvang i psykiatrien. Hvis du ønsker flere oplysninger, kan du orientere dig i de regler, der henvises til bagest i denne vejledning eller kontakte en af de myndigheder, som optræder på adresselisten.

Hvilke generelle regler gælder for anvendelse af tvang?

Tvang må først anvendes, når der er gjort, hvad der er muligt, for at få patienten til at medvirke frivilligt. Når forholdene gør det muligt, skal patienten have en passende betænkningstid. Det skal altid være den mindst indgribende form for tvang, der anvendes, og den skal stå i rimeligt forhold til det, der søges opnået med tvangen. Når der anvendes tvang, skal det gøres så skånsomt som muligt, og med størst mulig hensyntagen til patienten.

Når der er truffet beslutning om at anvende tvang, skal patienten oplyses om, hvad tvangen nærmere består af, hvorfor det er nødvendigt at bruge tvang, og hvad formålet er med tvangen. Patienten skal også oplyses om, hvilken betydning behandlingen kan forventes at have for helbredstilstanden, og hvilken betydning det har for helbredstilstanden at undlade behandling. Derudover skal patienten oplyses om, at det er muligt at klage og få tildelt en patientrådgiver.

Psykiatriske afdelinger skal føre optegnelser over anvendelsen af tvang både i lægejournalen og i en „tvangsprotokol“, der indberettes til Statens Serum Institut.

Når en tvangsforanstaltning er ophørt, skal patienten tilbydes en eller flere samtaler, hvor personalet og patienten sammen har mulighed for at bearbejde og forstå oplevelserne i forbindelse med tvangen. Under samtalen kan man også tale om, hvordan man kan undgå at anvende tvang fremover.

Hvilke former for tvang er tilladt?

På psykiatriske afdelinger på offentlige sygehuse er det tilladt at anvende forskellige former for tvang. Det betyder, at der ikke må anvendes tvang på private psykiatriske sygehuse eller afdelinger. Du kan i denne pjece læse om, hvilke tvangsindgreb, der er tilladt.

Tvangsindlæggelse

Familiemedlemmer, naboer, hjemmehjælpere, personale på bosteder, politiet eller andre kan kontakte en læge, hvis de bliver opmærksomme på, at en person, der må antages at være sindssyg (psykotisk), har behov for hjælp.

Lægen, der undersøger personen, kan iværksætte tvangsindlægge af den pågældende på en psykiatrisk afdeling, hvis:

1. patienten er sindssyg eller i en tilstand, der svarer til sindssygdom.
2. det er uforsvarligt at undlade at frihedsberøve patienten for at kunne give behandling, fordi:
 - a. udsigten til helbredelse eller en betydelig og afgørende bedring af sygdommen ellers vil blive væsentligt forringet, *eller*
 - b. patienten er til nærliggende og væsentlig fare for sig selv eller andre.

Hvis lægen iværksætter tvangsendlæggelse af patienten, skal politiet efterfølgende sikre sig, at lovens betingelser og tidsfrister for tvangsendlæggelse er overholdt og ledsage patienten til en psykiatrisk afdeling.

Ved ankomsten til afdelingen skal en overlæge afgøre, om tvangsendlæggelsen skal gennemføres.

Tvangstilbageholdelse

En overlæge kan beslutte, at en patient ikke kan udskrives fra en psykiatrisk afdeling. Der gælder samme betingelser for en tvangstilbageholdelse som for en tvangsendlæggelse.

Hvis en patient ønsker at blive udskrevet, skal overlægen inden for 24 timer afgøre, om ønsket skal imødekommes, eller om patienten skal tvangstilbageholdes. I tilfælde, hvor patienten lige er blevet tvangsendlagt, har overlægen 48 timer regnet fra indlæggelsestidspunktet til at træffe sin afgørelse.

Tvangsendlæggelse og tvangstilbageholdelse betegnes under ét som frihedsberøvelse. Hvis betingelserne for frihedsberøvelse er til stede, *skal* der ske tvangstilbageholdelse. Hvis betingelserne ikke er til stede, *skal* ønsket om udskrivelse imødekommes.

Tilbageførsel til afdelingen

Hvis en frihedsberøvet patient forlader afdelingen eller udebliver efter aftalt udgang, kan patienten med politiets hjælp føres tilbage til afdelingen indtil en uge efter, at udeblivelsen er konstateret. Det gælder dog ikke, hvis patienten har fået tilladelse til udgang med mere end tre overnatninger.

Tvangsbehandling

Tvangsbehandling kan anvendes, hvis en patient ikke vil give sit samtykke til den behandling, som overlægen foreslår. Derudover skal de samme betingelser, som gælder for tvangsendlæggelse og tvangstilbageholdelse, være opfyldt. Behandlingen kan omfatte medicinsk behandling, elektrostimulationsbehandling (ECT) og tvangsernæring.

Tvangsbehandlingen må ikke påbegyndes, før patienten har haft en passende betænkningstid, dog højst tre dage.

Det er muligt under de samme betingelser at tvangsbehandle en patient for en fysisk sygdom, hvis patientens liv eller helbred er i væsentlig fare.

Tvungen opfølgning efter udskrivning

Hvis en overlæge har begrundet formodning om, at en patient vil undlade at følge en aftalt behandling efter sin udskrivning fra en psykiatrisk afdeling, kan patienten blive pålagt at møde op til medicinsk behandling i det psykiatriske sundhedsvæsen.

Tvungen opfølgning efter udskrivning kan anvendes i de tilfælde, hvor:

1. patienten i de seneste tre år forud for den aktuelle indlæggelse er blevet tvangsindlagt mindst tre gange,
2. patienten i de seneste tre år forud for den aktuelle indlæggelse i mindst ét tilfælde har undladt at følge den behandling, der er anført i en udskrivningsaftale eller koordinationsplan,
3. patienten i forbindelse med den aktuelle indlæggelse blev tvangsindlagt eller tvangstilbageholdt og
4. patienten inden for det sidste halve år forud for den aktuelle indlæggelse har været ordineret opsøgende behandling ved et udgående psykiatriteam, men har undladt at følge den ordinerede medicinske behandling.

Hvis patienten ikke møder op til den aftalte medicinering, kan overlægen beslutte, at patienten skal afhentes af politiet og bringes til tvangsmedicinering på den psykiatriske afdeling.

En beslutning om tvungen opfølgning efter udskrivning kan være gældende i indtil tre måneder efter udskrivning af patienten. Overlægen kan dog beslutte, at den tvungne opfølgning efter udskrivning forlænges i indtil tre måneder ad gangen. En patient vil dog maksimalt kunne være pålagt at skulle møde op til medicinsk behandling i 12 måneder i alt.

Tvangsfiksering

En læge kan beslutte, at en patient skal fastspændes med et mavebælte (tvangsfikseres) til en seng for at forhindre:

1. at patienten udsætter sig selv eller andre for nærliggende fare for skader,
2. at patienten forfølger eller på anden måde groft forulemper medpatienter *eller*
3. at patienten laver hærværk.

Overlægen kan, hvis det er nødvendigt, også beslutte, at der udover et mavebælte også skal anvendes hånd- og fodremme og/eller handsker.

En patient, der er tvangsfikseret, skal have en medarbejder fra afdelingen hos sig hele tiden (fast vagt).

Anvendelse af fysisk magt

I visse situationer er det tilladt for personalet at holde en patient fast og eventuelt føre vedkommende til et andet opholdssted på sygehuset. Personalet må også bruge fysisk magt for at forhindre, at en frihedsberøvet patient forlader afdelingen.

Fysisk magt må bruges under de samme betingelser som tvangsfiksering.

Hvis en patient er meget urolig, kan lægen bestemme, at patienten - om nødvendigt med magt - skal have et beroligende middel. Dette er *ikke* det samme som den tvangsbehandling, der er beskrevet ovenfor.

Personlige alarm- og pejlesystemer og særlige dørlåse

For at undgå at patienter, der lider af demens eller en demenslignende tilstand, forlader afdelingen og udsætter sig selv eller andre for fare, er det tilladt at anvende personlige alarm- og pejlesystemer og særlige dørlåse.

Når overlægen har besluttet, at der skal anvendes særlige dørlåse, skal alle patienter på afdelingen straks informeres om det.

Beskyttelsesfiksering

Beskyttelsesfiksering kan anvendes over for patienter for at forhindre, at de kommer til at udsætte sig selv for væsentlig fare. Denne metode anvendes primært til demente patienter, der skal forhindres i at komme til skade ved at falde ned fra en seng eller stol eller vandre omkring i en forvirret tilstand.

Personlig skærmning

Personlig skærmning betyder, at én eller flere medarbejdere fra afdelingen konstant er i umiddelbar nærhed af en patient, også når patienten f.eks. er i bad eller på toilettet.

Denne form for skærmning mod en patients vilje må kun bruges, hvis det er nødvendigt for at forhindre:

1. at patienten begår selvmord eller på anden måde udsætter sit eget eller andres helbred for betydelig skade, eller
2. at patienten forfølger eller på anden måde groft forulemper medpatienter eller andre.

Aflåsning af dørene i afdelingen

Det er muligt at låse dørene i afdelingen af for patienter, der er frihedsberøvede, og en dør kan også låses af, hvis en patient selv ønsker det.

Det er tilladt at låse afdelingens yderdøre eller døre til en mindre del af afdelingen (en skærmet enhed). Skærmede enheder skal som minimum indeholde spise-, bade- og opholdsfaciliteter m.v.

Det er, bortset fra på Sikringsafdelingen, ikke tilladt at låse døren til en patientstue.

Tvang i forbindelse med personlig hygiejne

Hvis en patient på grund af sin sindslidelse ikke er i stand til selv at klare den nødvendige personlige hygiejne, kan der anvendes tvang, hvis det - af hensyn til patienten selv, medpatienterne eller personalet - er nødvendigt.

Personlig hygiejne kan fx indebære, at patienten skal vaskes, have et bad, have vasket hår, have børstet tænder, skal have skiftet tøj m.v.

Undersøgelse af post, patientstuer og ejendele, kropsvisitation samt beslaglæggelse og tilintetgørelse af genstande m.v.

Hvis der er begrundet mistanke om, at medikamenter, rusmidler eller farlige genstande er blevet/vil blive forsøgt indført til en patient, kan overlægen beslutte:

1. at patientens post skal åbnes og kontrolleres,
2. at patientens stue og ejendele undersøges, eller
3. at patienten skal kropsvisiteres.

Undersøgelse af kroppens hulrum er ikke tilladt.

Personalet må ikke læse patientens breve, men kun undersøge, om de modtagne breve eller pakker indeholder farlige genstande, rusmidler m.v. Personalet må heller ikke undersøge breve og pakker, som patienten selv sender.

De medikamenter, rusmidler og farlige genstande, der bliver fundet, kan beslaglægges af overlægen og overdrages til politiet.

Patientrådgiver

Patienter, der udsættes for tvang, skal have tildelt (beskikket) en patientrådgiver (bortset fra ved anvendelse af tvang i forbindelse med hygiejne, undersøgelse af post, patientstuer, ejendele og kropsvisitation samt beslaglæggelse og tilintetgørelse af genstande m.v.).

Statsforvaltningen har lavet en liste over de personer, der er udpeget til at være patientrådgivere. Når en patient skal have tildelt en patientrådgiver, skal personalet hurtigst muligt kontakte en af personerne på listen. Hvis patienten ønsker en bestemt person fra listen, skal ønsket så vidt muligt imødekommes. Hvis patienten ønsker at få tildelt en person, der ikke står på listen, kan dette som hovedregel også imødekommes, men det skal formelt godkendes af statsforvaltningen.

Patienten skal ikke betale for at få en patientrådgiver.

Patienter, der har en bistandsværge, skal ikke have en patientrådgiver.

Patientrådgiverens opgaver

Patientrådgiveren skal hurtigst muligt besøge patienten. Første besøg skal ske inden for ét døgn efter beskikkelsen, og patientrådgiveren skal herefter besøge patienten mindst én gang om ugen og i øvrigt efter behov.

Hvis en patient, der er under tvungen opfølgning efter udskrivning, ønsker et møde med sin patientrådgiver, kan mødet finde sted på behandlingsstedet, fx i distriktpsychiatrien. Besøget kan også erstattes med en telefonsamtale, hvis patienten foretrækker dette.

Patientrådgiveren skal vejlede og rådgive patienten om alt i forbindelse med indlæggelse, ophold og behandling på sygehuset. Hvis patienten ønsker at klage over den anvendte tvang, skal patientrådgiveren hjælpe patienten med det.

Personalet på den psykiatriske afdeling skal give patientrådgiveren alle de oplysninger, der er nødvendige for, at han eller hun kan varetage sin opgave. Patientrådgiveren kan frit kontakte patienten – enten personligt, skriftligt eller telefonisk.

Når tvangsindgrebet ophører, bortfalder beskikkelsen af patientrådgiveren. Patientrådgiveren skal dog fortsat hjælpe patienten med klager, som allerede er sat i gang, eller som sættes i gang samtidigt med, at tvangsindgrebet ophører.

Hvordan bliver man udskrevet?

En patient kan altid bede om at blive udskrevet – lige meget om han eller hun er frihedsberøvet eller frivilligt indlagt. Som nævnt tidligere skal overlægen i visse tilfælde nægte at udskrive patienten.

Patientrådgiveren eller andre, som patienten har bemyndiget til det, kan også anmode om, at patienten bliver udskrevet.

Hvis patienten er mindreårig eller har en værge, kan værgen eller den, der har forældremyndigheden, også bede om, at patienten udskrives.

Hvis man ønsker at blive udskrevet, skal ønsket fremlægges for afdelingens læger, sygeplejersker, plejere eller andre, der deltager i behandlingen.

Hvordan klager man over et tvangsindgreb?

Hvis en patient bliver udsat for tvang, kan patienten eller patientrådgiveren klage (mundtligt eller skriftligt), og sagen skal herefter behandles i Det Psykiatriske Patientklagenævn ved Statsforvaltningen.

Patienten kan klage til patientrådgiveren eller personalet, der deltager i behandlingen (læger, sygeplejersker, social- og sundhedsassistenter osv.). Klagen kan også sendes direkte til sygehusmyndigheden (regionen) eller Det Psykiatriske Patientklagenævn.

Sygehusmyndigheden skal hurtigst muligt indbringe sagen for Det Psykiatriske Patientklagenævn og fremsende de nødvendige oplysninger, herunder en erklæring fra overlægen.

Hvis patienten klager over en beslutning om tvangsbehandling, må behandlingen som hovedregel ikke påbegyndes, før Det Psykiatriske Patientklagenævn har behandlet klagen. Lægen kan dog påbegynde tvangsbehandling, før klagesagen er behandlet, hvis det er nødvendigt for ikke at udsætte patientens liv eller helbred for væsentlig fare, eller for at forhindre, at patienten udsætter andre for nærliggende fare for at lide skade på legeme eller helbred.

Hvis patienten klager over overlægens beslutning om tvungen opfølgning efter udskrivning, må den tvungne opfølgning ikke sættes i gang, før Det Psykiatriske Patientklagenævn har behandlet klagen.

Om Det Psykiatriske Patientklagenævn ved Statsforvaltningen

Statsforvaltningen fungerer som sekretariat for Det Psykiatriske Patientklagenævn.

Patientklagenævnet består af tre medlemmer. Direktøren for statsforvaltningen er formand for nævnet. De to andre medlemmer er udpeget af Sundhedsministeriet efter indstilling fra henholdsvis Danske Handicaporganisationer (patient-/brugerrepræsentant) og Lægeforeningen (uvildig læge). Det er afdelingen (sygehusmyndigheden), der skal indbringe alle klager over tvangsanvendelse for Det Psykiatriske Patientklagenævn, som derefter tager stilling til, om betingelserne for frihedsberøvelse og anden tvangsanvendelse er opfyldte.

Nævnets møder finder typisk sted på den afdeling, hvor patienten er indlagt. Patienten har normalt ret til selv at fremlægge sin sag for nævnet, og patientrådgiveren og lægen skal så vidt muligt være til stede ved mødet.

Klager over tvangsbehandling og tvungen opfølgning efter udskrivning skal afgøres inden 7 dage efter, at klagen er modtaget i Det Psykiatriske Patientklagenævn. Ved andre sager, skal der træffes afgørelse snarest muligt.

Hvis Det Psykiatriske Patientklagenævn ikke har truffet en afgørelse inden for 14 dage efter, at klagen er modtaget, skal patienten have en begrundelse og besked om, hvornår afgørelsen kan forventes.

Det Psykiatriske Patientklagenævns afgørelser kan ankes

Hvis patienten eller patientrådgiveren anmoder om det, skal Det Psykiatriske Patientklagenævn indbringe sine afgørelser vedrørende tvangsindlæggelse, tvangstilbageholdelse, tilbageførsel, tvungen opfølgning efter udskrivning, tvangsfiksering, beskyttelsesfiksering og aflåsning af døre i afdelingen for byretten.

Sagen skal indbringes for retten inden fem hverdage efter, at patienten eller patientrådgiveren har krævet det. Retten beskikker en advokat til at føre patientens sag, og udgifterne betales af staten. Retten afgør, om patienten skal være til stede, når klagesagen behandles.

Det Psykiatriske Patientklagenævns afgørelser om tvangsbehandling kan ankes til Det Psykiatriske Ankenævn. En klage til Det Psykiatriske Ankenævn skal indgives senest tre måneder efter, at patienten har modtaget afgørelsen fra det psykiatriske patientklagenævn.

Klager over den lægelige behandling i øvrigt

Hvis patienten eller patientrådgiveren ønsker at klage over den sundhedsfaglige behandling og pleje (foretaget af læger, sygeplejersker, plejere eller andre, der deltager i behandlingen), kan klagen rettes til *Patientombuddet*. Det er muligt at få hjælp til klagen af en patientrådgiver eller patientvejleder.

Klager over personlig hygiejne under anvendelse af tvang, undersøgelse af post, patientstuer m.v. og andre forhold på afdelingen

Hvis patienten eller patientrådgiveren ønsker at klage over personlig hygiejne foretaget med tvang, eller klage over, at der over for den pågældende er blevet foretaget undersøgelse af post, patientstue og ejendele, kropsvisitation eller beslaglæggelse eller tilintetgjort genstande m.v., kan klagen rettes til *personalet* eller til *sygehusets ledelse*. Der kan også klages til den myndighed, der driver sygehuset, dvs. *regionen*.

Samme klagemulighed kan anvendes, hvis patienten er utilfreds med forholdene på afdelingen, herunder personalets opførsel, rengøringen, maden m.v.

Klager over udskrivningsaftaler og koordinationsplaner

Hvis patienten ønsker at klage over overlægens beslutning om, at der skal udarbejdes en udskrivningsaftale eller koordinationsplan for patienten, kan han eller hun klage til *Patientombuddet*.

Patienten kan også klage til *Patientombuddet*, hvis han eller hun mener, at sundhedspersonalet i forbindelse med en udskrivningsaftale eller koordinationsplan har videregivet oplysninger om rent private forhold til andre myndigheder uden berettigelse.

Særligt om patienter indlagt i henhold til dom eller kendelse

Psykiatriloven (bortset fra reglerne om tvangsindlæggelse og tvangstilbageholdelse) gælder også for patienter, der enten er dømt til psykiatrisk behandling eller anbringelse, eller hvor retten har

bestemt, at de under en varetægtsfængsling skal opholde sig på en psykiatrisk afdeling (varetægtsurrogat).

En patient, der er anbragt på en psykiatrisk afdeling på baggrund af en dom eller kendelse, er ikke frihedsberøvet i henhold til psykiatriloven. Hvis patienten ønsker at klage over sin frihedsberøvelse, skal klagen derfor rettes til *statsadvokaten*.

Hvis patienten er blevet udsat for anden tvang end frihedsberøvelse, kan patienten eller bistandsværgen klage efter de regler, der er beskrevet ovenfor i afsnittet ”*Hvordan klager man over et tvangsindgreb*”.

Indlæggelse som „syg afsoner“

Hvis der er mistanke om, at en person, der er indsat i et fængsel eller arresthus, kan være sindssyg, skal personen indlægges på psykiatrisk sygehus. Det er i udgangspunktet frivilligt, om personen vil følge et råd om overflyttelse til psykiatrisk sygehus, men hvis en læge vurderer, at patienten er sindssyg og har behov for behandling, kan lægen beslutte at iværksætte en tvangsindlæggelse efter de regler, der er beskrevet ovenfor i afsnittet ”*Tvangsindlæggelse*”.

Psykiatriloven gælder også for disse patienter, herunder klagereglerne.

Tilsyn med frihedsberøvede patienter på de psykiatriske afdelinger

Folketingets Tilsyn i henhold til grundlovens § 71 (*§ 71-tilsynet*) fører bl.a. tilsyn med behandlingen af tvangsindlagte eller tvangstilbageholdte patienter. Tilsynet kan komme på enten anmeldte eller uanmeldte tilsynsbesøg på de psykiatriske afdelinger. Det er muligt at klage til § 71-tilsynet. Tilsynet kan ikke træffe afgørelse i en klagesag, men kan alene udtale sin vurdering af sagen.

Man kan også klage til *Folketingets Ombudsmand*. Klagen kan vedrøre den administrative afgørelse (om tvangsansøgningen), men den kan også vedrøre, hvordan en sag er behandlet. Ombudsmanden må først behandle en klage, når andre klagemuligheder er udtømt. Ombudsmanden vil efter endt klagesagsbehandling komme med en udtalelse i sagen.

Folketingets Ombudsmand har en særlig tilsynsafdeling, der kommer på tilsynsbesøg på de psykiatriske afdelinger og undersøger forholdene bl.a. for de frihedsberøvede patienter.

Regler om anvendelse af tvang i psykiatrien

Lovbekendtgørelse nr. 1729 af 2. december 2010 om anvendelse af tvang i psykiatrien.

Bekendtgørelse nr. 1338 af 2. december 2010 om anvendelse af anden tvang end frihedsberøvelse på psykiatriske afdelinger.

Bekendtgørelse nr. 1339 af 2. december 2010 om forretningsorden for de psykiatriske patientklagenævn.

Bekendtgørelse nr. 1340 af 2. december 2010 om fremgangsmåden ved gennemførelse af tvangsindlæggelser.

Bekendtgørelse nr. 1341 af 2. december 2010 om patientrådgivere.

Bekendtgørelse nr. 1342 af 2. december 2010 om tvangsprotokoller og optegnelser samt registrering og indberetning af tvang samt udskrivningsaftaler og koordinationsplaner på psykiatriske afdelinger.

Bekendtgørelse nr. 1343 af 2. december 2010 om underretning og klagevejledning i forbindelse med anvendelse af tvang i psykiatrien.

Bekendtgørelse nr. 1493 af 14. december 2006 om samtaler efter ophør af en tvangsforanstaltning på psykiatriske afdelinger.

Bekendtgørelse nr. 1494 af 14. december 2006 om undersøgelse af post, patientstuer og ejendele, kropsvisitation samt beslaglæggelse og tilintetgørelse af genstande m.v. på psykiatrisk afdeling.

Bekendtgørelse nr. 947 af 24. september 2009 om bistandsværger.

Bekendtgørelse nr. 1414 af 10. december 2010 om personer indlagt på psykiatrisk afdeling i henhold til strafferetlig afgørelse.

Vejledning nr. 9427 af 20. januar 2011 om forhåndstilkendegivelser, behandlingsplaner, tvangsfiksering og tvungen opfølgning efter udskrivning mv. for patienter indlagt på psykiatriske afdelinger.

Adresser:

Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse

Holbergsgade 6
1057 København K
Telefon 72 26 90 00
www.sum.dk

Justitsministeriet

Slotsholmsgade 10
1216 København K
Telefon 72 26 84 00
www.jm.dk

Statsforvaltningen - Det Psykiatriske Patientklagenævn

Telefon 72 56 70 00
post@statsforvaltningen.dk

Patientombuddet

Finsensvej 15

2000 Frederiksberg
Telefon 72 28 66 00
www.patientombuddet.dk

Sundhedsstyrelsen
Axel Heides Gade 1
2300 København S
Telefon 72 22 74 00
www.sst.dk

Folketingets Ombudsmand
Gammeltorv 22
1457 København K
Telefon 33 13 25 12
www.ombudsmanden.dk

Folketingets § 71-tilsyn
Christiansborg
1240 København K
Telefon 33 37 55 00
www.ft.dk